

FACKET OCH INFORMELLT ARBETE

En lägesrapport med fokus på de globala facken

**med anledning av LO-TCO Biståndsnämnds Afrikastrategi
Marie Närlid, maj 2005**

Innehåll

INNEHÅLL	2
SAMMANFATTNING	3
GUFAR MED HÖG ANDEL KVINNOR MEST AKTIVA.....	3
ARBETARE ARBETAR OSKYDDAT	3
FACKLIG FÖRNYELSE	3
INLEDNING	5
BAKGRUND TILL RAPPORTEN, AVGRÄNSNINGAR OCH METOD	5
<i>Avgränsningar</i>	6
<i>Metod</i>	6
VAD ÄR INFORMELL EKONOMI	6
VILKA ARBETAR INOM INFORMELL EKONOMI?	7
<i>Informella arbetare och facket</i>	7
STATISTIK	7
<i>Afrika</i>	8
<i>Asien</i>	8
<i>Latinamerika</i>	8
VARFÖR SKAPAS INTE FORMELLA JOBB?	8
VAD GÖR GUF (YRKESINTERNATIONALERNA)	9
UTARBETADE STRATEGIER.....	10
ANDRA FACKLIGA AKTÖRER	11
REGIONALKONTOR (FFI AFRO OCH IUF SÖDRA AFRIKA).....	11
NATIONELLA FACKLIGA ENGAGEMANG	11
”PAYMENT IN KIND”	12
FACKLIGA CENTRALORGANISATIONER	12
FFI (FRIA FACKFÖRENINGSSINTERNATIONALEN).....	12
FACKLIGA GIVARORGAN	12
ILO SAMT INTRESSEORGANISATIONER	13
INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION (ILO).....	13
AKTÖRER SOM REPRESENTERAR INFORMELLA ARBETARE	13
VAR FRÅGAN STÅR I DAG	14
KÄLLOR	15
MUNTliga INTERVJUER.....	15
SKRIFTLIGA INTERVJUER.....	15
RAPPORTER OCH TRYCKT MATERIAL.....	15
BILAGA 1	17
TERMINOLOGI	17

Sammanfattning

Syftet med denna studie är att göra en snabb kartläggning av de globala fackens arbete med informell ekonomi. Detta med avseende på befintliga policys/strategier, definition av informell ekonomi/informellt arbete, men också organisatoriskt – om någon ansvarig avdelats för uppgiften.

Frågan om informell ekonomi har aktualiserats i samband med LO-TCO Biståndsnämnds arbete med en ny Afrikastrategi. Informellt arbete är en kontroversiell fråga. Längre har inom facket funnits en föreställning om att informellt arbete är ett övergående missförhållande som växer bort med allmän ekonomisk och social utveckling. Men trenden är den motsatta. Liberalisering och globalisering har medfört en tilltagande informalisering av arbetsförhållanden även i den industrialiserade världen. Allt lösligare relationer mellan arbetstagare och arbetsgivare är nu ett fackligt problem även på hemmaplan.

I spåren av avregleringar, globalisering och privatisering, har fackföreningsrörelsen tappat medlemmar och försvagats, framför allt i utvecklingsländer. Samtidigt upplever den demokratiskt baserade fackföreningsrörelsen konkurrens från profilerade enskilda organisationer, som organiserar informella arbetare i frånvaro av fackliga initiativ.

GUFar med hög andel kvinnor mest aktiva

En reflexion är att GUFar aktiva inom informell ekonomi ofta har en hög andel kvinnor i sin bas. De återfinns i sektorer exponerade mot informell ekonomi och/eller visstidsarbete (t. ex. handel, bygg/skogsbruk, enklare tillverkning, samt läder/textil och gruv/kemi). Vid informationsinhämtning via nätet och via personliga intervjuer och mejlkontakter så har följande GUFar identifierats: UNI, IFBWW, IUF, ICEM och ITGLWF. (Listan är inte uttömmande, fler förekommer t. ex. ITF (International Transport Workers' Federation och PSI – Public Service International.)

UNI har en policy för arbete med informell ekonomi sedan 2001. En tjänsteman på huvudkontoret i Genève är avdelad för arbete med informell ekonomi (denna person ansvarar också för hiv/aids). Vanligt är annars att frågor om informell ekonomi läggs på den handläggare som ansvarar för genderfrågor, eller för att använda den terminologi GUFar själva använder: kvinnofrågor.

Arbetare arbetar oskyddat

Drygt 90 procent av alla nya jobb i Afrika uppstår enligt FN:s organisation för arbetslivsfrågor, ILO, inom informell ekonomi. ILO inkluderar sedan 1999 även informella arbetares i rätten till "anständigt arbete", och i appliceringen av kärnkonventionerna. Vid sidan av folkrika nationer som Indien, där mellan 82-92% av arbetskraften uppskattas arbeta informellt (den högre procentsatsen om jordbruk inkluderas), så är Afrika söder om Sahara värst drabbat. 72 % av all försörjning utanför jordbruk är informellt arbete (78 % om Sydafrika exkluderas). 70 % av det informella arbetet är i form av egenanställningar, enligt ILO 2002, och endast en mindre del av det informella arbetet är alltså lönearbete. I flera länder tillåts inte informella arbetare organisera sig fackligt.

Facklig förnyelse

Motiv för facket att engagera sig i informella arbetare är att säkra sin roll som företrädare för arbetarrörelsen. Men fackföreningsrörelsens syn på informell ekonomi och informella arbetare varierar beroende på position. Fria fackföreningsinternationalen (FFI), de nationella centralorganisationernas federation, har en mycket restriktiv hållning. Den arbetsgrupp som

tillsattes efter Durbankonferensen 2000, om ”Informellt eller oskyddat arbete” är i praktiken upplöst, efter att ha producerat ett dokument inför ILO konferensen om informell ekonomi 2002.

UNI och holländska givarorganet FNV-Mondiaal å andra sidan prioriterar fackligt arbete med informell ekonomi. FNV ger fackligt stöd till arbete med informella arbetare inom ramen för att ”stärka och förnya fackförbund”.¹ Också Danska LO-FTF stödjer facklig verksamhet med informella arbetare.

Sätten att gå till väga varierar. Ibland upptas informella arbetare direkt i nationella förbund. Det vanligaste är dock brobyggande, att facken ingår samarbete med informella arbetares egna intresseorganisationer, vilka associeras till motsvarande facklig nationell organisation, eller till en centralorganisation.

---

¹ Informell ekonomi ingår inom ”strengthening and innovation of trade unions” , ett av FNV Monidaals prioriterade kärnområden för 2005-2008. De två övriga är ”recognition of trade union rights”, och ”corporate social responsibility”.

Inledning

Denna studie handlar om informell ekonomi. Avsikten är kunskapsinhämtning. Var står frågan hos de globala facken (GUF), liksom hos Fria fackföreningsinternationalen (FFI) och hos FN:s arbetslivsorganisation ILO (International Labour Organisation)? Vad menas med informell ekonomi? Har de globala facken explicita strategier och policys på området?

I studien har också gjorts intervjuer med LO-TCO Biståndsnämnds motsvarigheter i Danmark och Holland, LO-FTF och FNV Mondiaal, vilka båda har erfarenhet av att arbeta med informell ekonomi.

I syfte att bredda erfarenheterna så inkluderas också erfarenheter och synpunkter från fackföreningsrörelsen närstående intresseorganisationer och utbildningsinstitut: Global Labour Institute, Genève, och Khanya College (som samarbetar med Cosatu), Johannesburg.

Under arbetet har också andra fackliga aktörer intervjuats. Bland dessa FFI Afro, enstaka nationella förbund (Popcru). I något fall har funnits möjlighet att genomföra intervjuer med GUF både på central nivå och på regionnivå (IUF).

Kontakter har tagits med ILO:s avdelning Actrav, som av olika skäl inte kunnat ställa upp på intervju. Vid kontakter med FFI har man låtit frågan gå till ansvarig för FFI:s arbetsgrupp kring ”Informellt eller oskyddat arbete”, Dwight Justice, som valt att inte svara.

De frågor som studien ska besvara är i första hand

- 1) vilka fackliga strategier och eventuella policys som finns inom fackföreningsrörelsen för att förhålla sig till den informella ekonomin.
- 2) vad som menas med informell ekonomi – som i denna rapport i huvudsak refereras till i form av *informellt arbete*. Detta för att det handlar om individers arbete för överlevnad, men också för att undvika sammanblandning med eventuell olaglig verksamhet. Denna tolkning överensstämmer med ILO:s fokus på rätten till ”anständigt arbete”.

Med informellt arbete avses i bred mening:

Arbete utom räckhåll för lagar och avtal, arbete som inte regleras av lagar och avtal och arbete där existerande lagar endast försvårar försörjning (kostnaderna för att registrera sig eller byråkratisk process är orimliga i förhållande till möjliga inkomster).

Bakgrund till rapporten, avgränsningar och metod

Studien har aktualiserats av den Afrikastrategi som LO-TCO Biståndsnämnd arbetat med sedan hösten 2002. Vid detta arbete identifierades, med hjälp av en afrikansk referensgrupp², ett antal problem för den afrikanska fackföreningsrörelsen: sjunkande medlemstal (bl. a. pga avskedanden vid privatiseringar och effektiviseringar); svårigheter att få gehör för trepartssamarbete; bristande jämställdhet; konkurrens med enskilda organisationer och frågan om/hur fackföreningsrörelsen ska förhålla sig till arbetare inom informell ekonomi samt svårigheter att rekrytera ungdomar.

ILO ersatte 2002 begreppet ”informell sektor” med ”informell ekonomi”. Tre år dessförinnan, hade ILO utvidgat sitt mandat till att även omfatta även arbetare utan formell anställning.

---

² LO-TCO Biståndsnämnd, Afrikaseminarium, Stockholm, 12-13 november 2002.

Medan man tidigare utgått från ”anställningsrelation” så ligger fokus i dag på *arbetsituation*, och kravet på ”anständigt arbete” (*decent work*)³. Förklaringarna härtill kan vara flera. Men säkert är en starkt bidragande faktor att kartan inte överensstämmer med verkligheten. I decennier har vi föreställt oss att informell ekonomi är ett övergående problem som avhjälps naturligt genom ekonomisk och social utveckling. Men osäker och oskyddad försörjning har inte omvandlats till ”riktiga jobb”, vare sig när ekonomin vuxit (t. ex. Sydafrika) eller när den krympt (t. ex. Burkina Faso). Tvärtom konfronteras nu också västvärlden på hemmaplan av konsekvenserna av en fördjupad global arbetsdelning och en ekonomi och politik, styrd av kvartalsrapporter, ökad ekonomisk och teknologisk integration och uppluckring i förhållanden mellan arbetsgivare och anställd.

Avgränsningar

Denna rapport avgränsar sig i huvudsak till icke-agrar informell ekonomi i låg- och medelinkomstländer. Rapporten behandlar inte outsourcing, bemanningsföretag, visstidsanställningar med mera som sammanfattas i ”atypiskt arbete”. Denna rapport tar inte upp eventuella kopplingar mellan informell ekonomi och ”svart” eller ”grå” ekonomi eller aktiviteter som tangerar, eller utgör, lagbrott.

Urgångspunkt är Afrika, men även Asien och Latinamerika berörs, liksom vid något enstaka tillfälle Europa.

Metod

Rapporten bygger på informationsinhämtning från nätet och på material från LO-TCO Biståndsnämnds informationsdag: "Den laglösa majoriteten - ett seminarium om den informella sektorn" den 20 oktober 2004. Intervjuer har därefter genomförts med Globala fack, givarorganisationer och fackliga samarbetsorganisationer som har erfarenhet av projekt inom informell ekonomi. Intervjuer har gjorts per telefon, per mejl och på plats i Genève, Amsterdam och i Johannesburg (den senare i samband med ett annat arbete och med egenfinansierad resa och logi).

Studien är genomförd under 15 dagar utspridda under våren 2005.

Vad är informell ekonomi

FN-organet ILO (International Labour Organization) använde begreppet ”informell sektor” 1974. 2002 beslöt ILO att istället använda ”informell ekonomi”. Det råder i dag i stort sett en konsensus för detta begrepp, såväl inom den fackliga världen som inom forskningsvärlden och bland enskilda organisationer (NGO:s). Det finns exempel på facket närstående utbildningsinstitut i södra Afrika som av kulturella skäl väljer att hålla kvar vid det första. Detta eftersom det senare kan missförstås och indikera en koppling till illegal ekonomisk verksamhet (vilken visserligen kan förekomma men som är undantag i den stora massan verksamhet som avses här).⁴

(För utförligare genomgång, se vidare under ”terminologi” i bilaga.)

Arbetare inom den informella ekonomin kan delas upp i:

Egenanställda t. ex. skoputsare, rickshaw-körare, honungstillverkare, barberare, hårfrisörskor etc.)

---

³ Även om ILO inbegriper informella arbetare, så finns på ILO ingen organisatorisk representation för informella arbetare.

⁴ I Sydafrika refererar president Thabo Mbeki till den informella ekonomin som ”den andra ekonomin”, vilken ingår som en komponent i utvecklingsprojekt för Sydafrika ”GEAR”.

Hemarbetare (90% utgörs av kvinnor, förekommer även inom EU): kläder, skor, textil, cigaretter, lättare tillverkningsindustri

Tjänstefolk i hemmen

Småföretag med (upp till 5-10) betalda eller obetalda anställda (kan vara familjeföretag)

Kontrakts- och säsongarbetare betalning per timme/dag/säsong etc., ofta konflikt mellan anställda och visstidsanställda, risk för att tillfälliganställda undergräver vunna avtal)

Vilka arbetar inom informell ekonomi?

Kvinnorna arbetar oftare informellt än män. Kvinnors arbete värderas lägre och kvinnor är mer sårbara vid ekonomiska omstruktureringar. Kvinnors arbetskraft har alltid utgjort ett dragspel, i familjeekonomi och i konjunkturen. På den afrikanska kontinenten har kvinnorna traditionellt haft ansvar för såväl hem och familj som för försörjning/jordbruk för överlevnad. (I Västafrika har kvinnor kunnat komplettera med penninginkomster från marknadsförsäljning.) När jordbruket av olika skäl inte längre kan mätta en familj flyttar även kvinnor och barn till städerna, där männen sedan tidigare säsong-/visstidsarbetat.

Den andra stora gruppen som saknar anställning och försörjer sig på påhugg och småaffärer är ungdomar och yngre vuxna. Sedan strukturanpassningsprogrammen satte in under 1980-talen så har arbetstillfällena försvunnit. Flera generationer nyutexaminerade har inte fått fotfäste på arbetsmarknaden. Många med utbildning emigrerar om möjlighet finns.

Jobbslakten har fortsatt under 1990-talet och 2000-tal i samband med ökade ekonomiska krav på effektivitet. Men också på grund av så kallade ”externa chocker” som sjunkande råvarupriser. (I Asien försvann många jobb i samband med finanskraschen 1997.)

Informella arbetare och facket

I fackligt arbete utgår man från behov på arbetsplatsen. Informella arbetare saknar däremot ofta en tydlig och identifierbar arbetsplats, motpart, arbetsgivare. Motpart kan vara informell arbetsgivare, men oftare ändå lokalsamhället, myndigheter och banker.

Generellt har informella arbetare mycket låg status inom facket och behandlas ofta ad hoc, med samma verktyg som vid vanlig traditionell facklig verksamhet. Facken är i utvecklingsländer också fortfarande mycket manligt dominerade, med svag kvinnlig representation, även inom sektorer där många kvinnor arbetar. På byggarbetsplatser och i skogsarbete är majoritet visstidsanställda, både män och kvinnor. Men kvinnorna utför de lägst stående arbetsuppgifterna, och kvinnorna inte är fackligt organiserade.

UNI framhåller att behoven bland informella arbetare skiljer sig väsentligt utifrån verksamhet och att olika sektorer inte kan klumpas samman. För lastbilschaufförer är t. ex. säkerhetsfrågor viktiga, för gatuförsäljare är behoven kapacitetsutveckling: krediter, förhandlingshjälp gentemot lokala myndigheter, att lära sig bokföra med mera.

Statistik

- Informell ekonomi består av såväl egenanställda i informella företag (d.v.s. små/och eller oregistrerade) och lönearbetare i informella anställningar (utan trygga anställningskontrakt, löneförmåner eller sociala skydd).
- Majoriteten informella arbetare består av hemarbetare och gatuförsäljare
- I Afrika söder om Sahara så är 84 procent av de icke-agrart arbetande kvinnorna informellt anställda, jämfört med 63% av männen.

Enligt ILO omfattar informell ekonomi mellan hälften till tre fjärdelar av all icke-agrart förvärvsarbete i utvecklingsländer⁵. ILO: rapport ”Decent work and the informal economy” 2002:

Afrika

Närmare 80 procent av förvärvsarbetet på den afrikanska kontinenten (jordbruk exkluderat) uppskattas vara informellt arbete. Över 60 procent av den urbana sysselsättningen, och över 90 procent av alla *nya* arbetstillfällen i Afrika.

I Nordafrika 48% av sysselsättningen vid sidan av jordbruket, i Latinamerika 51%. I Asien 65% . I Afrika söder om Sahara uppskattas 72 % arbeta inom informell ekonomi (78 % om man räknar bort Sydafrika).⁶

Asien

I Asien varierar andelen informella arbetare mellan 45 och 85 procent av icke-agrar sysselsättning. Och mellan 40 och 60 procent av urban sysselsättning. I vissa delar av Asien, som Japan, Hongkong, Kina och Korea har informell ekonomi minskat till förmån för formella jobb. Men finanskrisen 1997 gav återslag på till exempel Thailand, där andelen inom informell ekonomi i Bangkok minskat från 60 procent 1980 till 57 procent 1994, men vid 1999 tillbaka vid nivån från 1980.

I Asien syns också den informella ekonomin som konjunkturcyklers gummisnodd. Vid högkonjunktur ökar de små företagen för att snabbt möta efterfrågan. Vid lågkonjunktur så återgår verksamheten till överlevnadsarbete i form av låginkomst, lågproduktivitet och lågstandardjobb.

Latinamerika

Urban informell sysselsättning som andel av total urban sysselsättning växte från 52 procent 1990 till 58 procent 1997. Men sjönk igen 1998, när flera länder i Latinamerika sänkte tröskeln från 10 till 5 anställda.

Varför skapas inte formella jobb?

Afrika söder om Sahara har inte mer än fläckvis industrialiserats. De flesta människor har försörjt sig på jordbruk för självhushåll och bytesverksamhet. Formella anställningar har erbjudits framför allt inom statsapparaterna men också inom gruvnäringar och i jordbruk för export. Senare decenniernas privatiseringar, fördjupade internationella handel (som ofta slagit ut

---

⁵ Employment Sector: Women and men in the informal economy: A statistical picture, ILO, 2002.

⁶ En del länder inkluderar informellt anställda inom jordbruk i informell ekonomi. För Indiens del ökar detta den informella ekonomin från 83% till 93% av den totala sysselsättningen. För Sydafrika är motsvarande ökning från 28% till 32%.

utvecklingsländers inhemska produktion), befolkningsökningar och försämrade jordar, sjunkande råvarupriser och urbanisering har ökat andelen arbetskraft i informellt arbete.

Men villkoren påverkas också av de mönster som de före detta kolonistörerna införde. Så har till exempel handeln i det så kallade fransktalande Afrika inte reglerats på samma sätt som i forna brittiska kolonierna.

I utvecklingsländer lever informell ekonomi sida vid sida med den formella. Ofta är den senare beroende av den förra, som utgör själva basen. En förklaring är brist på utländska investerare och att det saknas tillräckligt mycket pengar lokalt för att inhemska investeringar ska kunna göras. De som har pengar placerar dem hellre utomlands. Korruption är utbredd och krångliga och byråkratiska regler försvårar företagande, liksom höga tullar mellan afrikanska länder. Ett stort problem är bristande infrastruktur: vägar, transporter med mera. Ett dominerande problem är dock konkurrensen utifrån, globalisering och handelsavtal, t. ex. nu aktuella textilavtal som drabbar den afrikanska textilindustrin.

De senaste 25 åren har arbetsmarknaden informeliserats. Tidigare fasta anställningar (som ofta varit statliga) har vid krav på rationaliseringar och ökad produktivitet, skurits ner alternativt omvandlats till visstidsanställningar. Denna omställning ligger i linje med Världsbanken och IMF:s påbjudna strukturanpassningsprogram (SAP).

Vad gör GUF (yrkesinternationalerna)

Hos de globala facken varierar intresset och incitamenten för att inkludera verksamhet inom informell ekonomi stort. Framför allt är det federationerna som bärs upp av många kvinnor, och inom de mest sårbara områdena som handel, jordbruk/livsmedel, skogsbruk som visat intresse. Liksom gruv och kemi där många kvinnor återfinns i slutet av kedjan, vars första länk finns i ett etablerat och formellt företag.

Kvinnor dominerar arbetskraften inom informell ekonomi, bland annat för att kvinnors arbetskraft alltid utgjort ett dragspel, i familjens ekonomi och i konjunkturen. Facken är i utvecklingsländer fortfarande mycket manligt dominerade, med svag kvinnlig representation, även inom sektorer där många kvinnor arbetar. Detta gäller till exempel för IFBWW/IBTU. Här är en majoritet visstidsanställda, både på byggarbetsplatserna och vid skogsarbete - både män och kvinnor, men där kvinnorna utför de lägst stående arbetsuppgifterna, och där kvinnorna inte är fackligt organiserade.

Generellt kan sägas att informella arbetare har låg status inom facket och behandlas ofta ad hoc, med samma verktyg som vid vanlig traditionell facklig verksamhet. UNI framhåller dock att behoven bland informella arbetare skiljer sig väsentligt utifrån verksamhet och att olika sektorer inte kan klumpas ihop. För lastbilschaufförer är t.ex. säkerhetsfrågor viktiga, för gatuförsäljare är behoven kapacitetsutveckling: krediter, förhandlingshjälp gentemot lokala myndigheter, att lära sig bokföra med mera.

Informella arbetare är som tidigare skrivits en heterogen grupp: egenanställda, hemarbetare, tjänstefolk i hemmen etc. I fackligt arbete utgår insatser från behov på arbetsplatsen. Informella arbetare saknar däremot ofta en tydlig och identifierbar arbetsplats, motpart, arbetsgivare. Motpart kan vara informell arbetsgivare, men oftare ändå lokalsamhället, myndigheter och banker.

Utarbetade strategier

UNI är den enda GUF:en som vid undersökningen identifierats ha en utarbetad policy och strategi för informellt arbete. UNI (Union Network International) understryker att det krävs andra strategier för att nå informella arbetare och att behoven är annorlunda. Erfarenheterna härifrån är också att det tar tid att få med regionkontoren involverade, men att de nationella förbunden är medvetna om situationen och införstådda med åtgärder.

Ett. ex.empel på den andra kategorin GUF som arbetar med informella arbetare är IFBWW (Internationella Byggnads och Träindustriarbetarunionen). IFBWW söker formalisera arbetet ovanifrån genom övergripande globala avtal. Till exempel försöker man sluta avtal med Världsbanken om att förbinda sig till att göra alla kärnkonventionerna obligatoriska på alla Världsbanksfinansierade byggplatser. Hittills har Världsbanken förbundet sig att följa förbudet mot barnarbete. En annan ingång är internationella kommersiella certifieringar, som inbegriper sociala aspekter, som "Forest Certification".

Byggindustri är traditionellt projektorienterad. Men mönstret har förstärkts kraftigt under senare år. I Asien saknade vid slutet av 1990-talet, enligt en ILO-rapport, cirka 95% av byggarbetarna en fast anställning. Motsvarande andel för träindustriarbetarna var 76%. IFBWW är mån att framhålla skillnaderna mellan, som man uttrycker det: "hjälp-till-självhjälporganisationer som SEWA" och den egna fackliga verksamheten. Den stora skillnaden är, enligt IFBWW, att den förstnämnda accepterar befintliga industristrukturer, medan IFWBB arbetar för att produktion ska baseras på stabila anställningar.

De globala fack, som engagerat sig i informell ekonomi, medger samfällt att problemen är stora. Informella arbetare är en heterogen grupp. De nationella fackförbunden är ofta fattiga, och det gäller att prioritera. Ett praktiskt problem är också att motivera de regionala kontoren att engagera sig för verksamhet inom informell ekonomi. Från givarhåll är dock intresset stort för informell ekonomi. "Det vi gör som GUF är projekt inom informell ekonomi, eftersom nationella centralorganisationer arbetar med formell ekonomi. Vad vi nu ska försöka göra få ner arbetet på lokal nivå", säger Ambet Yuson, IFBWW.

IUF har arbetat hårt för ILO:s konvention om hemarbete, 177 (Internationella Unionen för livsmedels-, njutningsmedels-, och lantarbetareförbund samt förbund inom hotell- och restaurangbranschen). Denna konvention antogs 1996, men har hittills fått begränsad räckvidd genom att endast ett fåtal länder ratificerat. Cirka 90% av hemarbetarna är kvinnor (t. ex. kontraktarbetare för kläder, skoindustri, cigaretter, men förekommer även inom bilindustri). På jordbrukssidan finns dock svårigheter att organisera/ansluta informella arbetare, eftersom slitningar lätt uppstår mellan befintliga medlemmar, som är rädda för att informella arbetare äventyrar uppnådda avtal. Inom IUF beslöts vid kongress 1997 att "Utvidga organisationsstrategierna för den informella sektorn, i synnerhet när det gäller migrantarbetare och hembiträden, och även för arbetstagare inom frihandelszonerna."

ICEM (Internationella kemi-, energi, gruv- och fabriksfederationen) var också en av de ledande organisationerna bakom den internationella kampanjen för att ILO skulle anta konventionen om hemarbete, konvention 177 och rekommendation nummer 184 1996.⁷

---

⁷ Information om ICEM här är hämtad från Global Labour Institute. För förhållanden inom gruvnäring i Peru, se Christian Rivas, LO-TCO Biståndsnämnd: http://www.lotcobistand.org/pdf/Informella_sektorn.pdf

ICEM:s medlemmar inom kemi, energi och gruvsektorer har berörts av strukturförändringar och globalisering. Privatiseringarna har varit många och länder har öppnats för transnationella företag. Resultatet har blivit att företag som tidigare varit ansvariga för hela produktionsprocessen, ersatts med produktionskedjor.

En policy antogs 1999 i samband med en regional konferens för Latinamerika och Karibien. Denna deklarerar att det övergripande målet i regionen är att *"make sure that all men and women workers have their collective agreement, their labour stability and social coverage guaranteed"*. För detta krävs att organiserade arbetare *"to put the power of their unions in the service of organizing all segments of the working class, particularly women, blacks, Indians, the subcontracted and the informal sector, to create new forms of organization or transform current organisations in order to integrate them"*. Målet är, enligt konferensen, att komma fram till en gemensam enda organisation som representerar de olika kategorierna av arbetare i olika produktionskedjor och försvarar deras olika intressen.

Andra fackliga aktörer

Regionalkontor (FFI Afro och IUF Södra Afrika)

För FFI Afro så är informell ekonomi självklart inget nytt. Flera afrikanska centralorganisationer vilar på medlemmar inom informell ekonomi. Informell ekonomis roll i många länder ses av FFI Afro vara ett skyddsnät och en "utvidgad familj", en jobbskapare och säkerhetsventil för att stävja kriminalitet.

FFI Afro har hittills valt att hålla en låg profil när det gäller engagemang för kontinentens majoritet förvärvsarbetande, till största delen kvinnor, som försörjer sig och sina barn utan formell anställning. Det är givarorganisationer som aktualiserar informell ekonomi och informella arbetare. Frågan tas också upp i samband med krav på fattigdomsbekämpning i samband med PRSP (Poverty Reduction Strategy Papers), som upprättas av regeringen, och där facket och övriga civila samhället enligt reglerna ska konsulteras.

IUF regionalt för södra Afrika framhåller att informell ekonomis koppling till formell ekonomi, antingen det gäller hotellbranschen eller jordbruk. IUF södra Afrikas erfarenhet är att det finns ett dolt anställningsförhållande. Det är regering och myndigheters ansvar att se till att den informella ekonomin minskar.

Nationella fackliga engagemang

På förbunds nivå är många afrikanska fack involverade i arbete med informell ekonomi. Detta framför allt i Västafrika. På centralorganisationsnivå så har till exempel Ghanas stora centralorganisation TUC (Trades Union Congress) en person avdelad för medlemförbund som företräder informell arbetare. I Ghana lockar facket till sig medlemmar genom att erbjuda tjänster. Medlemmar betalar fackavgift när de har jobb. I gengäld får facket medlemmar, och vinner legitimitet som arbetarrörelsens företrädare. TUC drabbades hårt av strukturanpassningsprogrammen tidigt, och har valt att arbeta brett med olika kategorier medlemmar. Flera av TUC:s medlemsförbund följde sina medlemmar när dessa avskedades i samband med privatiseringar.

Även till exempel NLC i Nigeria (Labour Union Congress) och Zambia Congress of Trade Unions stöder aktivt arbete med informella arbetare. (I Nigeria till exempel mobiltelefonoperatörer, hårfrisörskor, bilmekaniker m fl.) De organiseringsstrategier som används är: förhandlingar, möten och utbildningsworkshops.

De flesta förbund och centralorganisationer avhåller sig dock gärna från ett fördjupat engagemang i det svåra och heterogena arbetet med att förhandla för eller organisera informella arbetare:

- a) majoriteten informella arbetare är kvinnor (facket är traditionellt manligt dominerat)
- b) synen på vad som är formellt och informellt arbete varierar
- c) informell ekonomi framställs som ett övergående problem som löser sig antingen automatiskt med ekonomisk och social utveckling, eller genom statliga regleringar
- d) slöseri med begränsade resurser att gå in i informell ekonomi
- e) egenanställda arbetare betraktas som entreprenörer, och är därför inte potentiella fackliga medlemmar eller lämpliga samarbetspartners
- f) informella arbetare är betraktas som konkurrenter som dumpar löner

”Payment in kind”

I Sydafrika, som är den mest avancerade ekonomin i Afrika söder om Sahara, så är informell ekonomi väl så etablerad som formell ekonomi. Under apartheidtiden grundlades ett treskiktssystem med 1) den vita formella ekonomin 2) den svarta formaliserade ekonomin, byggd på sociala band 3) informell ekonomi, där det understa skiktet i dag utgörs av immigranter, ofta utsatta för främlingsfientlighet.

Den informella ekonomin är liten mätt i omsättning i pengar, men stor mätt i antal människor involverade. Få kan betala vettiga löner, istället betalar man i natura, så kallat ”payment in kind”, för tjänstefolk ofta endast husrum och/eller ett mål mat. Arbetsmarknadsministeriet planerar att införa minimilöner.

Fackliga centralorganisationer

FFI (Fria fackföreningsinternationalen)

FFI (Fria fackföreningsinternationalen) beslöt vid ICFTU Durbankonferensen 2000 att sätta samman en arbetsgrupp för ”informellt eller oskyddat arbete”. Ett dokument utarbetades av FFI och regionerna inför ILO konferensen 2002 (”Task Force on Informal or Unprotected Work, Background document – May 2001”).

Det gemensamma dokument som togs fram av FFI och regionrepresentanter fokuserar på att hålla ställningarna, och inte vattna ur den fackliga representationen. Åtgärdslistan koncentrerar sig till att bevaka händelseutvecklingen på området. Konkret bidrag till förändrad situation för informella arbetare är att förstärka samarbete mellan fack och kooperativ verksamhet - nationellt, regionalt och internationellt.

FFI har inte någon handläggare avdelad för informell ekonomi/informellt arbete.⁸ I praktiken sorterar frågorna under kvinnofrågor.

Fackliga givarorgan

Vid studien har inte någon heltäckande undersökning gjorts av de fackliga givarorganens arbete med informell ekonomi. Intervjuer har gjorts med LO-TCO Biståndsnämnds danska och holländska motsvarigheter.

Danska LO har ingen egen policy för informell ekonomi, utan följer ILO och FFI.

---

⁸ WCL (World Confederation of Labour), FFI:s kristna motsvarighet, har en handläggare för informell ekonomi/informellt arbete.

Danska LO-FTV undviker begrepp som informell sektor/informell ekonomi. ”Vi arbetar med utvecklingsbistånd och koncentrerar oss på att möta grundläggande behov”, säger Jørgen Assens, konsulent, Utlandssekretariatet. Här har man i flera år stött projekt som vänder sig mot informella och oskyddade arbetare. Erfarenheten att det är ett mycket svårt och långsiktigt arbete, men att det är nödvändigt av politiska skäl: ”Om vi bara organiserar de privilegierade förlorar vi (facket) socialt erkännande”, fortsätter Jørgen Assens. LO-FTV stödjer t. ex. hårfrisörskor i Ghana, byggnadsarbetare i Filippinerna, Sewa i Indien med flera. ”Ekonomiskt ger det väldigt lite, men politiskt viktigt”.

FNV Mondiaal i Holland får finansiering direkt från utrikesdepartementet. FNV Mondiaal har en väl genomtänkt strategi för facklig verksamhet inom informellt arbete. I den strategiska planen för 2005-2008 lyfts facklig förnyelse som ett prioriterat område. Man arbetar både bilateralt och genom GUFar med ”*Strengthening and innovation of trade union organisations on the theme of informal workers*”. Här ställs mål om:

- ökat antal GUFar och fackförbund som fokuserar och driver frågor för informella arbetare
- öka antalet informella medlemmar i FNV-stödda fackförbund
- samt att öka kunskaperna om transnationella företag – och deras produktionskedjor

I ”*Promoting the interests of informal workers*”, så ska FNV-partners ges utökade möjligheter att förbättra informella arbetares position. Och genom ”*Influencing legislation and local authority policy with respect to informal workers*” ska partners ges möjlighet att påverka nationella lagar, och lokala myndigheters regler avseende informella arbetare.

ILO samt intresseorganisationer

International Labour Organization (ILO)

ILO inkluderar samtliga arbetare i rätten till ”anständigt arbete” (decent work). Vid ett möte om facket och informell sektor 1999⁹ ställdes krav på ökad fackligt engagemang. ILO deklarerade också att man stödjer lagförändringar så att alla *arbetare* omfattas av befintliga lagar och förordningar, och inte endast *anställda*.

Första gången informell ekonomi debatterades vid ett trepartssammanhang var under 1991 års ILO-konferens.¹⁰

1996 antog ILO konventionen om hemarbete, 177. Denna föreskriver att hemarbetare ska behandlas likvärdigt med andra lönearbetare (med avseende på bl. a. på full rätt att organisera sig, arbetsmiljö, med mera). Få länder har dock ratificerat denna konvention.

2002 höll ILO sin ”90:e International Labour Conference”, där informella arbetare representerade sig själva på plats.

Aktörer som representerar informella arbetare

Det är framför allt enskilda organisationer som engagerat sig att mobilisera och företräda arbetare inom informell ekonomi, SEWA, StreetNet International och HomeNet (en europeisk

---

⁹ International Symposium on Trade Unions and the Informal Sector.

¹⁰ se ”The Dilemma of informal sector”, Report of the Director-General, International Labour Conference, 78th Session, Geneva.

organisation), är bland de mer kända. Till dessa hör också det individuella nätverket WIEGO. Det Sydafrikanska SEWU upplöstes juli 2004 på grund av ekonomiska och organisatoriska problem.

För en genomgång av befintliga enskilda organisationer som organiserar kvinnor i informellt arbetar, se Dan Gallins och Pat Horns rapport "Organizing Informal Women Workers". En version av denna kommer att publiceras under 2005 för UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development).

Enskilda organisationer kan vara medlem i en eller flera GUFar. Så är t. ex. SEWA medlem i bl. a. IUF (och söker nu också medlemskap i FFI).

Var frågan står i dag

UNI kommer att ta upp informell ekonomi vid sin kommande världskongress. FNV Mondiaal stödjer projekt för informella arbetare, och frågan är prioriterad i handlingsplanen för 2005-2008.

Sedan ILO-konferensen 2002 har informellt arbete inte uppmärksammats av ILO. Ingen formellt ansvarig på ILO för informella arbetare/informell ekonomi.

FFI:s arbetsgrupp för "informellt eller oskyddat arbete" har avstannat.

SEWA, den indiska och största enskilda organisationen för kvinnliga informella arbetare, söker medlemskap i FFI. (Uppgifter om antal medlemmar varierar, men enligt hemsidan¹¹ hade organisationen 2002 närmare 700 000 medlemmar.)

Ett antal nätverksorganisationer lobbar för informella arbetares intressen. Global Labour Institute, som företräds av IUF:s före detta generalsekreterare, Dan Gallin, är en av dem. WIEGO och IRENE är andra.

---

¹¹ sewa.org/aboutus/structure.htm

KÄLLOR

Muntliga intervjuer

Alfred Tshabalala, Internationella relationer, Police and Civil Rights Union, Popcrue, Johannesburg
Ambet Yuson, IFBWW/ITBU
Andrew Kailembo, FFI Afro
Barbro Budin, IUF
Jørgen Assens, konsulent, Utlandssekretariatet, Danmark,
Karen Pape, administratör, Global Labour Institute
Wilma Roos, ansvarig för informell ekonomi, hiv/aids, FNV Mondiaal
Zakari Koudougo, ansvarig för informell ekonomi och hiv/aids, UNI

Skriftliga intervjuer

Dan Gallin, Global Labour Institute (GLI), Genève före detta generalsekreterare för IUF
Ighsaan Schroeder, Khanya College, Johannesburg, Sydafrika.

Rapporter och tryckt material

Report on the Informal Sector in South Africa, by Patrick Forget, Khanya College, January 2005.

”Policy Framework & Summary Business Plan 2005-2008”, FNV Mondiaal, 2004.

”Organizing Informal Women Workers”, Dan Gallin och Pat Horn, för FN:s forskningsinstitut för Social utveckling (UNRISD).

”Seminarium om fackliga strategier gentemot den informella ekonomin – ur ett globalt perspektiv”, LO-TCO Biståndsämnd, 2004.

http://www.lotcobistand.org/pdf/Informella_sektorn.pdf

”The Informal Economy”, Fact finding study, Kristina Flodman, Sida, March, 2004.

”Decent work and the Informal Economy”, Report VI, International Labour Conference 90th Session, 2002, Geneva June 2002.

”Employment Sector. Women and men in the informal economy. A statistical picture.”, ILO, Geneva, 2002.

Informal employment and Homeworkers”

www.cleanclothes.org/campaign/homeworkmain.htm

”Notes on Trade Unions and the Informal Sector”, Dan Gallin.

www.global-labour.org/trade_unions_and_the_informal_sector_wiego.htm

Report on the International Conference on Organising in the Informal Economy: Combining our Efforts”, Ahmedabad, India 3-6 december 2003:
www.streetnet.org.za/English/ahmedreporten.htm.

”Trade unions and the informal sector: Towards a comprehensive strategy”, ILO.

”Organising in the Global Informal Economy, Dan Gallin.
www.global-labour.org/workers_in_the_informal_economy-htm

”Women and men in the informal economy: A statistical picture”, Employment Sector, ILO 2002.

”Task Force on Informal or Unprotected Work”, ICFTU Background document, - May 2001

”Organising in the Informal Economy: ’FROM THEORY TO PRACTICE’”, UNI, 2001.

UNI and Service Sector Workers in Southern Africa, Attachment to contract between FNV and UNI Network International. 4/5 2000

”The ILO and the informal sector: an institutional history”, Paul E. Bangasser, Employment Paper 2000/9 , ILO
<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/publ/ep00-9.htm>

”International Symposium on Trade Unions and the Informal Sector. Conclusions and recommendations” Geneva 18-22 October 1999.

”Trade Unions in the informal sector: Finding their bearings”, nine country papers, Labour Education, 1999/3, no116, ILO.

”Organizing in the Informal Economy, the role of the trade unions, FNV Mondiaal, 1998.

BILAGA 1

Terminologi

Begreppet informell sektor myntades först av en brittisk ekonom, Keith Hart, i en studie av Ghana i början 1970-talet.¹² ILO använde uttrycket 1972 i samband med ett sysselsättningsprojekt i Kenya. Bakgrunden, den tankemiljö termen uppstod i, sträcker sig dock tillbaka till 1950-60-tal och de erfarenheter av och tilltro till snabb ekonomisk och social utveckling som då rådde. Europa och Japan återuppbyggas rekordartat efter andra världskriget.¹³ Motsvarande ekonomiska och sociala utveckling förväntades uppstå i de nya, självständiga före detta kolonialländerna. Men vid mitten av 1960-talet började man på ILO erfar att urbanisering, befolkningsökningar och människors stora efterfrågan på ”moderna jobb” inte möttes av motsvarande kapitalinvesteringar, inte ens under kalla kriget.

Begreppet informell sektor kom vid 2002 att bytas ut mot ”informell ekonomi”. FFI och ett antal GUFar framhöll att ”sektor” var missvisande eftersom detta ord refererar till speciella branscher, medan informell ekonomi är spritt tvärsöver. Man påvisade att det ”horisontella” ordet ”sektor” riskerar att skymma bakomliggande förhållanden av vertikala kedja av underleverantörer.¹⁴

En underliggande rädsla fanns också för att den ”informella sektorn” skulle ge upphov till en ny internationell organisation representerande arbetare inom informell ekonomi.

I dag använder de flesta i västvärlden ”informell ekonomi”. Men på en del håll är termen kulturellt belastad, genom att föra tankarna till ”illegal” eller ”grå/svart ekonomi”. Sydafrikanska Khanya College, som arbetar med Cosatu, väljer därför att kalla sin färska lägesrapport: ”Report on the Informal Sector in South Africa”, januari 2005.

IFBWW försöker genomgående tala om ”informella arbetare”, för att undvika oönskade konnotationer till olaglig verksamhet eller till en sektor.

---

¹² Denna förklaring förekommer på flera håll, men utan hänvisning till specifikt årtal.

¹³ Se ”The ILO and the informal sector: an institutional history”, s 4f.

¹⁴ FFI: Task Force on Informal or Unprotected Work, May 2001.